

»Trdo delaj in pomagaj sosedu«

Drago Gajzer

Povzetek: Avtor obravnava družbeno odgovornost z vidika socialne varnosti v obliki plač, zlasti za najrevnejše prebivalce Slovenije. Omenja mednarodne dokumente, ki državo zavezujejo, da bi ukrepala v korist teh ljudi, a jih Slovenija ne upošteva. Predlaga redefiniranje družbene pogodbe v Evropi in Sloveniji. Predlog sicer šteje za utopičen, dokler vladaajo sedanje razmere, a končuje s stavkom iz naslova, ki Fincem očitno koristi.

Ključne besede: družbena odgovornost, družbena pogodba, minimalne plače, plače

»Work hard and help your neighbour«

Abstract: Authors discusses social responsibility from the viewpoint of social security by wages, especially the ones for the poorest citizens of Slovenia. He mentions international documents obliging Slovenia to take measures benefiting these citizens, but Slovenia does not consider them. He suggests the social compact to be redefined in both Europe and Slovenia. He fears that his suggestion is utopian in the current circumstances, but he finishes with the sentence in the text's title that obviously helps Finnish people.

Key words: minimal wages, social compact, social responsibility, wages

Uvod

»Delu čast in oblast« je veljalo njega dni, v tako imenovanih »svinčenih časih«.

Parolo je razumeti v smislu, da je delo, kakršno koli že, častno in tako predstavlja družbeno vrednoto, »oblast« – ki ima precej negativen prizvok – pa kot prisposodbo te vrednote, ki je postavljena nad ostale. Če verjamemo, da je »delo ustvarilo človeka«, si zasluži tudi temu primerno obravnavo. Pa žal temu ni tako.

Vrednotenje dela danes

Skozi optiko večine tistih, ki danes živijo od svojega dela, bi težko rekli, da je delo »člašeno«, da je obravnavano kot vrednota, še manj pa, da je postavljeno nad druge. Če gre pri tem za bolj »moralno« plat vrednotenja, pa je zadeva v materialnem smislu še bolj kruta. Delo, če ga vrednotimo z njegovo ceno, je izrazito podvrednoteno, kar odraža odnos do dela kot vrednote v naši družbi.

Pri tem mislim na večino tistih, ki delajo v industriji, v storitvenem in javnem sektorju, ki so plačani po kolektivnih pogodbah in katerih plače zgolj v 30% presegajo povprečje v državi, kar pomeni, da je le tretjina teh delavcev lahko kolikor toliko zadovoljna s plačo. In če so s plačami nezadovoljni proizvodni delavci, nameščenci, zdravniki, sodniki, šolniki..., potem je v družbeno-ekonomskem sistemu nekaj hudo narobe. V Sloveniji o ceni dela neradi govorimo, še manj razpravljamo in iščemo rešitve. Vedno znova končamo v začaranem krogu, ko nas ekonomisti prepričujejo, da bi dvig cene dela znižal konkurenčnost slovenskih podjetij in s tem ogrozil delovna mesta. Tistim, ki se zavzemajo za dostojne plače, želijo vzbuditi slabo vest in naprtiti krivdo, da bodo ljudje ostali brez dela in še brez teh skromnih plač ter da jih s tem spravljajo v nesrečo. Morda je na mestu vprašanje, ali je bolje biti nesrečen z delom in nizko plačo, ali je morda bolje biti nesrečen brez dela, s skromnim nadomestilom, a »svoboden«. Verjetno je druga nesreča z ekonomskega vidika celo boljša rešitev – in marsikdo to tudi prakticira, kar kaže še na en »defekt« družbeno-ekonomskega sistema. Nezadovoljstvo s plačami kažejo tudi javnomnenjske raziskave in skrajni čas je, da se tega, nikakor lahkega problema resno lotimo in prenovimo plačni sistem.

Plače

S plačami so vedno težave, saj si vsakdo želi višjo plačo. Tisti, ki plačo izplačuje, meni, da daje preveč; tisti, ki jo prejema, meni, da je premajhna. Če primerjamo raven plač po posameznih državah, ugotovimo, da so različne po višini in tudi po posameznih poklicih. Splošnega pravila ni, plače v gospodarsko razvitih državah so praviloma višje kot v nerazvitih (a tudi cene).

Plače so odvisne od rezultatov poslovanja in oddeljevanja za razvoj. Prilagajati se moramo globalizaciji in prostemu trgu, informacijski družbi in razvitosti tehnologije ter na tej podlagi snovati aktivnosti za vedno večjo blaginjo ljudi in državljanov.

Plače so pomemben in pogosto edini vir za preživljanje delavcev in njihovih družin, hkrati pa so plače pomemben element povpraševanja. Ker je tržno gospodarstvo precej zapleten sistem, ki dobro deluje le, če so ukrepi usklajeni in stabilni, ni mogoče zgolj z zvišanjem plač razrešiti vseh problemov, pač pa je potrebno ukrepe gospodarske rasti usklajevati, kar je domena sporazuma delodajalcev, sindikatov in vlade. Zato ne velja nasesti temu, v kar nas prepričujejo vladajoči, ko pravijo, da je cena dela izključno v domeni dogovora med sindikati in delodajalci, saj je vpliv države, predvsem pa njena odgovornost v tem primeru neprimerno večja. Država ima v rokah škarje in platno in s tem dolžnost, da ukrepa za pravičnejšo delitev ustvarjenega, predvsem pa, da delavcem z nižjimi prejemki zagotovi dostojno življenje. K temu jo nenazadnje zavezujejo:

Splošna deklaracija o človekovih pravicah, ki v 23. členu pravi:

Vsakdo, kdor dela, ima pravico do pravične in zadovoljive nagrade, ki zagotavlja njemu in njegovi družini človeka vreden obstoj in ki naj se po potrebi dopolni z drugimi sredstvi socialnega varstva.

Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, ki v 7. členu pravi:

Države pogodbenice tega pakta priznavajo vsakomur pravico do pravičnih in ugodnih delovnih pogojev, ki zagotavljajo nagrado, s katero je vsem delavcem zagotovljen pravičen zaslužek, ki zagotavlja človeka vredno življenje zanj in njegovo družino.

Zakon o ratifikaciji Evropske socialne listine, ki v 4. členu pravi:

Vsi delavci imajo pravico do pravičnega plačila, ki njim in njihovim družinam zagotavlja dostojen življenjski standard.

Uresničevanje teh pravic mora biti zagotovljeno s prostovoljno sklenjenimi kolektivnimi pogodbami, z zakonito metodologijo določanja plač ali z drugimi sredstvi, ki ustrezajo razmeram v državi.

Nacionalni program socialnega varstva 2000 – 2005, ki v 1. cilju – **izboljšanje kvalitete življenja** pravi:

Cena dela mora omogočiti zaposlenim, da pod normalnimi pogoji dosežejo dohodek, ki jim zagotavlja socialno varnost, tistim, ki jih morajo preživljati pa dostojno preživetje.

... medtem ko **Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006 – 2010** podobnega določila ne vsebuje – zaradi nerodnosti ali namenoma?

Zaveze, ki jih je s temi dokumenti prevzela država, jo zavezujejo, da se aktivneje angažira na področju plač in v dialogu z vsemi deležniki najde rešitve, ki bodo izpolnjevale sprejete zaveze. Plače, ki jih danes prejema velik del Slovencev (tudi velik del Evropejcev, da ne govorimo o delavcih na Kitajskem – delavec v Nike-jevi podružnici na Kitajskem bi v »samo« 4.500 letih zaslužil toliko, kot je leta 2006 zaslužil prvi mož korporacije Mark Parker, 4,3 milijona dolarjev), teh zavez ne izpolnjujejo in ljudi, kljub temu da delajo, pehajo v revščino, kar je nedostojno in nedopustno. Revščina pomeni nevarnost za splošno blaginjo, zato smo se dolžni proti njej boriti v vsaki državi. Več kot 12% revnih v Sloveniji gotovo ni podatek, s katerim bi se veljalo hvaliti. Dandanes, ko živimo v izobilju, je sleherni »revež« sramota za družbo in državo. In zastavlja se vprašanje, ali smo potemtakem socialna država?

Minimalna plača

Večina držav si prizadeva, da bi z najnižjimi izplačili plač zagotavljala socialno varnost delavcev. V filadelfijski deklaraciji je zapisano načelo, da se morajo socialni partnerji z vsemi razpoložljivimi sredstvi boriti proti revščini. Socialni minimum zagotavlja primerno življenje v danem okolju. O tem, kaj je revščina, so različne teorije. Pri nas naj bi veljalo, da je prag revščine nižji od minimalne plače, kar pa ne drži – 466/432.

Pravico do minimalne plače določajo številni mednarodni dokumenti – Deklaracija o človekovih pravicah, Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, Evropska socialna listina, Listina Evropske skupnosti o temeljnih socialnih pravicah, Konvencija Mednarodne organizacije dela št. 131 o določanju minimalne plače, Priporočilo Mednarodne organizacije dela...

Konvencija Mednarodne organizacije dela določa, da morajo imeti minimalne plače zakonsko moč, da jih ni mogoče zniževati; osebe, ki to načelo kršijo, pa morajo biti kaznovane. Pri določanju minimalne plače v posamezni državi je v skladu s konvencijo treba upoštevati potrebe delavcev in njihovih družin, upoštevaje splošno raven plač v državi, življenjske stroške, prejemke iz naslova socialnega varstva in relativno življenjsko raven drugih socialnih skupin, ekonomske faktorje, vključno z zahtevami gospodarskega razvoja, raven produktivnosti in težnjo po vzdrževanju čim višje stopnje zaposlenosti. Pri uresničevanju teh usmeritev naj bi se države posvetovale s socialnimi partnerji.

Nekatere države nimajo zakonsko določenih minimalnih plač, pač pa jih urejajo s kolektivnimi pogodbami. Kjer so v evropskih državah minimalne plače določene z zakonom, se v znesek minimalnega izplačila vštevajo vsi prejemki razen nadurnega dela.

Za ocenjevanje ni pomemben le znesek minimalne plače, ampak tudi cene, davki in prispevki iz nje. Na podlagi sodne prakse Evropskega odbora za socialne pravice se vse bolj zato je nižje plače potrebno izdatneje povečati, krepko nad ocenjeni prag revščine, kar lahko dosežemo z zavestno družbeno akcijo, ki bo omogočila tudi znižanje davčnih obremenitev, poleg tega pa je nujno zagotoviti konstantno rast minimalne plače skladno z rastjo inflacije in produktivnosti.

V Sloveniji se izplačuje več kot 22.000 minimalnih plač. Pri tem ni nepomembno poudariti, da minimalna plača ni plačilo za delo, pač pa socialni korektiv, ki predstavlja mejo revščine. To pomeni, da v Sloveniji več kot 22.000 ljudi dela in živi v revščini – s svojo minimalno plačo v večini primerov skrbijo še za koga ali celo več družinskih članov – vsaj še enkrat toliko ljudi pa prejema plačo, ki zgolj za nekaj evrov presega minimalno plačo. Delodajalci, ki izplačujejo minimalne plače, bi se morali nad tem resno zamisliti – vsaj sram bi jih lahko bilo – in oceniti, ali ima njihovo podjetje in njihovo početje sploh kakšno perspektivo (če gre za nizko dodano vrednost in nekonkurenčnost na trgu);, če pa gre za podjetja, ki poslujejo z dobičkom, bi morali ukrepati vsi vpleteni – delodajalska združenja, sindikati in država. Morda je sreča v nesreči ta, da minimalno plačo določa zakon, saj bi po logiki neoliberalnih ekonomistov, politikov in podjetnikov plače moral urejati trg, kar pomeni, da bi le-te lahko bile še bistveno nižje. Tisti, ki se nagibajo k pravičnejši delitvi, se zavzemajo za standardiziranje

najnižje cene dela na nivoju Evropske unije, kar bi bil pripomoček k odpravi velikih nesorazmerij in dumpinga, večji pravičnosti, večji blaginji in bi nedvomno okrepilo konkurenčnost gospodarstva celotne EU.

Glede na zavidljivo gospodarski rast in dogajanja, ki smo jim priča od leta 2000 naprej, so zahteve po pravičnejši delitvi še kako utemeljene. V tem obdobju se je, po podatkih UMARja, delež plač v BDP zmanjšal za 1,3 odstotne točke, medtem ko se je delež dobičkov podjetij in dohodkov od kapitala v BDP v istem obdobju povečal za 1,2 odstotne točke. Če k temu dodamo še trend visokih kapitalskih dobičkov lastnikov kapitala in upravljavcev skladov, visoke nagrade menedžerjev in val menedžerskih odkupov v zadnjih letih, so zahteve toliko bolj utemeljene, saj so plače v tem obdobju zaostajale za rastjo produktivnosti.

Na kratek rok je seveda nemogoče pričakovati izdatnejše povišanje plač in s tem hitrejše približevanje tistim boljšim v Evropi, je pa nujno zagotoviti realno rast plač skladno z rastjo produktivnosti, pri tem pa pritisniti na menedžment, da z ustreznimi ukrepi poskrbi za ustvarjanje takšnih pogojev, ki bodo omogočali večjo produktivnost. Po produktivnosti Slovenija izdatno zaostaja za najrazvitejšimi, saj je po podatkih Eurostata šele na 18. mestu med članicami in ustvari šest krat manj kot najproduktivnejša Irska. Pri tem pa delavci sami na dvig produktivnosti oziroma ustvarjanje višje dodane vrednosti nimajo neposrednega vpliva. Rešitev je iskati v inovativnosti, iznajdljivosti, prodornosti in seveda kompetentnosti menedžmenta, pa tudi v njegovi moralni držbi. Kot v svoji kolumni navaja Ali Žerdin: »Le kdo ne bi zavidal Stevu Jobsu, ustanovitelju in direktorju korporacije Apple? Na listi najbolje plačanih menedžerjev zaseda prvo mesto. Njegovi prihodki so leta 2006 znašali 647 milijonov dolarjev. Ko pa Steve Jobs iz računovodstva korporacije, ki jo vodi, dobi papir s podatki o nominalni plači, je znesek nenavadno nizek. Zasluži en dolar. Ob tem ne prejema nobenih bonitet. Kako je lahko človek, ki prejema en dolar, direktor z najvišjimi prihodki? Enostavno: je ustanovitelj in delničar korporacije. S prodajo delnic podjetja, ki ga je postavil na noge, je zaslužil tistih nekaj sto milijonov razlike. Da bi prišel do milijonske razlike, si je moral izmisliti vse tiste računalnike, mobilne telefone, i-pode in druge male tehnološke čudeže, ki so neskončno lepi, uporabni in pametni.

Slovenija potrebuje ljudi, kakršen je Steve Jobs. Vse, kar dobi, je odvisno izključno od uspešnosti korporacije, ki si jo je izmislil«.

K sreči tudi Slovenija premore podjetnike takšnega kova – Akrapovič, Boscarol, brata Jakopin... - le da jih je malo, premalo.

Redefinicija družbene pogodbe

Poleg tega pa Slovenija in z njo tudi vsa Evropa – kot pravi Jože P. Damijan – potrebuje redefinirano družbeno pogodbo. Dogovor, ki bo tudi zaposlenim omogočil bolj pravično participacijo pri ustvarjanju dodane vrednosti. V Sloveniji to pomeni socialni sporazum, ki bo temeljil na striktni vezavi realne rasti plač na rast produktivnosti. Hkrati pa pomeni tudi nalogo države, da vodi prave regulatorne politike, ki bodo po eni strani bistveno omejile možnost prekomernih menedžerskih nagrad in bogatenja elite, nič vezanega na zasluge, prek spornih menedžerskih privatizacij in malverzacij, po drugi strani pa preprečevale zlorabe dominantnega položaja monopolnih podjetij, ki pomenijo za potrošnike predvsem višje cene – in višjo inflacijo – ter manj kakovostne proizvode in storitve. Politična in ekonomska elita pa bo morala sama uveljaviti etični kodeks obnašanja, podobno kot to počno v skandinavskih državah.

Za redefiniranje družbene pogodbe pa so še kako uporabni zaključki Alternativnega Ecofina, ki se je zgodil aprila 2008 v Ljubljani. »Alternativci« trdijo, da je treba spremeniti cilje EU, pravila za presojo uspešnosti, končati »modernizacijo« javnega sektorja in na novo določiti pravila svetovne trgovinske menjave. Po njihovem mnenju si mora ekonomska politika namesto skrb za izravnani proračun za cilj postaviti doseganje polne zaposlenosti za vsakogar, ki je voljan delati, in za plačilo, ki zagotavlja dostojno življenje. To naj bi omogočale javne investicije v ekološko obnovo, socialna stanovanja in infrastrukturo, skrajševanje delovnega časa za vse, ne pa kombinacija podaljševanja za nekatere in brezposelnost za drugi del prebivalstva. To pa je mogoče narediti le na ravni celotne EU. To pa zahteva opustitev Pakta stabilnosti in rasti, odpravo davčne konkurence med članicami, pa tudi povečanje proračuna, ki bi zagotavljal hitrejše približevanje novih članic evropskemu povprečju.

Izravnani proračun in druga merila gospodarske uspešnosti članic naj bi zamenjali ali vsaj dopolnili z merili, ki kažejo stopnjo enakosti, in uveljavili minimalne standarde socialne varnosti. Ti bi bili v začetnem obdobju po članicah različni, a bi postopoma in s pomočjo evropskih sredstev konvergirali k ravni standardov, ki jih imajo skandinavske članice EU. V pravilih delovanja javnega sektorja bi morali opustiti logiko konkurence; namesto nje naj bi ponovno uveljavili načela solidarnosti, za presojo uspešnosti javnega sektorja naj ne bi veljala pravila učinkovitosti, prenesena iz zasebnega sektorja. Ugovor, da globalizacija in konkurenca držav brez socialnega varstva silita EU v zniževanje standardov in zmanjševanje stroškov dela, je treba zavreči. Namesto svobodne trgovine, ki koristi predvsem multinacionalkam, je treba trgovinske odnose postaviti na nove temelje, dokler EU to sploh še lahko naredi. Vstop na evropski trg naj bi imeli le produkti, pri nastanku katerih so izpolnjeni minimalni socialni standardi, kot so minimalne plače, dolžina delovnega dne in tedna, zdravstvena in socialna varnost zaposlenih ter izpolnjevanje ekoloških zahtev. Deželam v razvoju je sočasno treba dovoliti, da zaščitijo najbolj občutljiva področja svojega gospodarstva.

Namesto sklepa

Gre za utopijo? Za zdaj gotovo. A če smo družbeno odgovorni, če želimo dobro sebi in soljudem v tem čedalje manjšem globalnem prostoru, se potrudimo udejanjiti to utopijo.

Finci pravijo: »trdo delaj in pomagaj sosedu« in so visoko poleteli.